

Svenska språket

Riksspråket i Sverige är svenska. Det är modersmålet för uppskattningsvis 90 procent av landets inemot 9 miljoner invånare. Svenska talas också av omkring 300 000 finlandssvenskar (varav 45 000 på det helt svenskspråkiga Åland). I Finland är svenska av historiska skäl ett av de två nationalspråken (det andra är finska): Finland var fram till 1809 en del av det svenska riket.

I Estland fanns sedan medeltiden en svenskspråkig befolkning. Efter andra världskriget återstår bara en spillra av den.

Från mitten av 1800-talet och fram till i dag har mer än en miljon utvandrat från Sverige, främst till Nordamerika. Man räknar med att svenska talas av några hundra tusen på skilda håll i världen.

Trots svenskans helt dominerande ställning är Sverige inte ett enspråkigt land. Samerna i norr har alltid varit en inhemska minoritet, och landet har haft en finskspråkig befolkning ända sedan medeltiden. I dag erkänns i lag samiska, finska och tornedalsfinska (*meänkieli*), romani och jiddisch som inhemska minoritetsspråk, och även de dövas teckenspråk har viss minoritetsspråksstatus.

De senaste årtiondenas invandring och inströmning av flyktingar gör att det i dag talas inemot 200 olika språk i landet.

SVENSKAN OCH DESS SLÄKTINGAR

Svenskan är ett nordiskt språk, en germansk gren av det indoeuropeiska stamträdet. Dess syskon är danskan och norskan, medan de andra nordiska språken isländska och färöiska snarare kan betraktas som halvsyskon som bevarat mer av sina ursprungliga drag. Engelska och tyska blir med detta sätt att se närmast kusiner.

Släktskapen med andra indoeuropeiska språk blir särskilt tydlig när man möter de så kallade arvorden som vi har från vårt gemensamma ursprung. Det är ord som *fader*, *moder*, *hus*, *mus*, *hund*, *ko*, *öga*, *öra*, *näsa*, *blod*, *dag*, *natt*, *sten*, *ben*, *jord*, *vatten*, *ung*, *ljuv*, *äta*, *dricka*, *leva*, *dö*.

HUR LÅTER SVENSKA?

Det drag som ett utländskt öra först uppmärksammar är att svenskan är ett melodiskt språk med fallande och stigande toner och med växling av ordaccenten: /'katten/, /pro'ble:m/, /'ra:dhu:s/, /'å:terställa/, /pro'blem'a:tisk/, /fotograf'i:./

Ett bokstavsföljd som *buren* kan uttalas på två sätt. Substantivet *buren* 'the cage' har accent 1 med hela trycket på *bur*:/'buren/. Participformen *buren* 'carried', av verbet *bära*, har däremot accent 2 med bitryck på andra stavelsen: /'bu:ren/.

Särskilt i öronenfallande är de många svenska vokalljuden, a, o, u, å, e, i, y, ä, ö, som kan vara både långa och korta.

Vokallängden är i svenskan ofta betydelseskiljande: *mat* 'food' (långt a), *matt* 'dull' (kort a), *ful* 'ugly' (långt u), *full* 'full' (kort u).

Vad utlänningar också lägger märke till är det speciella svenska u-ljudet. U uttalas inte som i tyskans *Buch* (eller engelskans *boot*), utan som ett mellanting mellan vokalerna i *Buch* och *grün*. U:et kan vara kort, som i *hund*, och långt, som i *hus*.

Mer i ögonen än i öronen faller bokstavstecknen å, ä och ö. Å står för

Det svenska alfabetet har 28 tecken och avslutas med å, ä och ö. V och w uttalas på samma sätt, s och z likaså.

a b c d e f g h i
j k l m n o p q
r s t u v w x y z
å ä ö

A B C D E F
G H I J K L
M N O P Q R
S T U V W X
Y Z Å Ä Ö

Runstenen vid Gripsholms slott i Södermanland berättar om en stor känd vikingafärd österut på 1000-talet. Ledaren hette Ingvar. Resan slutade illa; alla dog i Särkland, det vill säga saracenernas eller muslimernas land, vars huvudstad var Bagdad.

"Tola lät resa stenen, mor till Harald, (färde)broder till Ingvar", så inleds texten. Därefter följer en vers på ett fornordiskt versmått med bokstavsrim. Texten skall läsas så:

Thair furu trikila	De foro manligen
fiari at kuli	fjærran efter guldet
auk austarla	och österut
arni kafu	gåvo örnen,
tuu sunarla	dogo söderut
a sirklanti	i Särkland

Ge (åt) örnen betyder 'ge örnen att äta', det vill säga 'slå ihjäl fiender'.

©Riksantikvarieämbetet, foto Bengt A Lundberg

Det indoeuropeiska arvet är synligt i ordet *syster*, danska *søster*, isländska *systir*, engelska *sister*, tyska *schwester*, nederländska *zuster*, ryska *sestra*, franska *sœur*, latin *soror*, sanskrit *svasr*.

samma vokal som i engelskans *more* och *hot*, ä motsvaras av vokalerna i *care* och *best* och ö står för samma ljud som i franskans *bleu* och *bœf*.

I svenskan förekommer också flerkonsonantkombinationer som kan vara tungvrickande för många utlänningar: *vrak*, *sprängts*, *östgötsk*.

Bokstavskombinationerna *sj*, *skj* och *stj* uttalas /s/, som i engelskans *she*. Exempel: *sjö* 'sea', *sjuk* 'sick', *skjorta* 'shirt', *stjärna* 'star'.

Detsamma gäller *sk* framför de främre vokalerna *e*, *i*, *y*, *ä*, *ö*: *skepp* 'ship', *skinn* 'skin', *sky* 'sky', *skämmas* 'be ashamed', *sköld* 'shield'.

Det rikssvenska r-ljudet är ett tungspets-r, som i spanskan och italienskan (men inte lika tydligt artikulerat). I landets södra delar används tungrots-r, som i franskan.

GRAMMATISKA SÄRDRAG

Svårast för utlänningar som lär sig svenska är den omvända ordföljden i meningar som börjar med något annat än subjektet. Verbet står alltid som andra satsled. Det heter alltså "Anna kommer i dag" men "I dag kommer Anna" (inte "I dag Anna kommer").

Ett nordiskt särdrag är den efterställda bestämda artikeln: *man–mannen* 'the man', *hus–huset* 'the house', *hundar–hundarna* 'the dogs'. Svenskan kan också ha dubbel bestämd form: *det lilla huset* 'the little house'.

Speciell för svenskan är formen supinum hos vissa verb: "jag har skrivit brevet", men "brevet är skrivet" (perfekt particip).

De nordiska språken kan bilda en särskild passivform med -s: "brevet skrevs", "brevet har skrivits" 'was written'.

Svenskan hade en gång ett rikt böjningssystem, som latinet och dagens tyska och isländska. Under århundradenas gång har det förenklats, men rester av det finns kvar i fasta fraser som "gå man ur huse" (dativ av *hus*) och "till havs" (genitiv av *hav*).

Systemet med tre grammatiska genus, *han*, *hon*, *det*, har i rikssvenskan reducerats till två, *den* och *det*. Det heter alltså *båten – den*, *huset – det*. Där könet är avgörande används dock maskulina och feminina pronomen: *mannen – han*, *kvinnan – hon*, *hingsten – han*, *stoet – hon*. En relik är syftningen på klockan: *Hur mycket är hon? Hon är halv två*.

Futhark kallas runalfabetet efter de sex bokstäverna i den första gruppen. Här visas den 16-typiga vikingatida futharken i sin vanligaste form, de så kallade svensk-danska runorna eller normal-runorna.

Bokstav betyder 'streck man ristar i bokträ'. Trä var det vanligaste materialet, men sten har bevarats bättre.

ƿ ᚱ ᚳ ᚦ ᚷ ᚨ ᚢ ᚫ ᚣ ᚤ ᚥ ᚦ ᚧ ᚨ ᚩ ᚪ ᚫ
f u th ā r k h n i a s t b m l R

I dagens svenska har verben samma form i singularis och pluralis: *jag är, vi är; jag tar, vi tar*. De gamla pluralformerna möter man numera nästan bara i psalmer och snapsvisor: "Vi äro små humlor som *ta* oss en geting."

Däremot har svenskan bevarat substantivens olika pluralformer: *man-män, mus-möss, hund-hundar, gäst-gäster, kyrka-kyrkor, hus-hus, äpple-äpplen*.

NÄR SVENSKAN BLEV SVENSKA

Under perioden från Kristi födelse fram till 800-talet var språket i Norden i stort sett ett och samma, kallat urnordiska. De språkliga dokumenten från den tiden består av ett litet antal runinskrifter.

Under vikingatiden (800–1050) talade man fortfarande ett på det hela taget gemensamt språk, ofta kallat "dansk tunga", men samtidigt börjar vissa särdrag som skiljer svenskt, danskt och norskt språk göra sig gällande. Från 1000-talet har vi flera tusen runstenar som vittnar om språkutvecklingen. Inskrifterna är ofta ganska enahanda, av typen "Holmfast reste denna sten efter Holmbjörn, sin broder, en god ung man. Öpir ristade". Många stenar berättar dock, till upplysning för oss som lever i dag, om gärningar hemma och om färder i öster- och västerled. Runstenarnas språk kallas runsvenska.

Den runsvenska perioden följs av den fornsvenska, som omfattar hela medeltiden och avslutas vid reformationen på 1500-talet. Det språk vi möter i de allra äldsta uppteckningarna av landskapslagarna från början av 1200-talet visar att svenskan och danskan har blivit skilda språk. Runskriften ersätts nu av det latinska alfabetet.

INFLYTANDE FRÅN ANDRA SPRÅK

Svenskan har alltid varit öppen för lån utifrån men har ändå överlevt som eget språk. Med kristendomen kom en rad ord från latin och grekiska som *kyrka, präst, mässa, parad*.

Under medeltiden fortsätter inflytandet från kontinenten. Kring kungen och hovet uppstår underhållningslitteratur som riddarromanerna på vers och propagandatexter som rimkrönikorna. Klosterväsendet kommer i gång med översättning av religiös litteratur. Vadstena blir ett andligt centrum med en omfattande textproduktion. Städer växer fram med handel och hantverk. Ord lånas in och ord skapas när allt detta nya skall återges på svenska. Latinets komplicerade meningsbyggnad och omständliga fraser sätter en prägel på skriftspråket som har fortlevt ända fram till vår tid. Den största påverkan som svenska språket någonsin har utsatts för kommer emellertid från tyskan, genom Hansans stadskultur.

Nu ersätts det gamla *vindögat*, 'window', i taket med *fönster* i väggen. *Eldhuset* blir *kök*, *mön*, 'maiden', blir *jungfru*, *börja* blir *begynna*, *gälda* blir *betala*, *mål* och *tunga* blir *språk*.

I de nya städerna finns *rådhus*, *borgerskap*, *våktare*, *fängelse*, *fogde* och *bödel*. *Köpmän* sysslar med *varor*, *vikter*, *mynt* och *räkenskap*. Bland yrkena märks *skräddare*, *skomakare*, *slaktare*, *krögare*.

Tyskan för med sig inte bara kulturord, den går djupare än så med formord som *också*, *sådan*, *men*, *ju*, *strax*.

Den tyska inlåningen pågår medeltiden igenom, liksom under reformationen på 1500-talet, när Sverige antar den lutherska läran, och fortsätter under trettioåriga kriget på 1600-talet.

Vetenskapens och den högre undervisningens språk är länge det internationella latinet. Men under 1600-talet, när Frankrike under Ludvig XIV blir Europas ledande nation, börjar franskan bli statusspråk och blir det än mer under kulturens och upplysningens århundrade 1700-talet. Lånorden vittnar om vilken sorts kultur det var som lånades in: *möbel*, *balkong*, *garderob*, *salong*, *mustasch*, *parfym*, *sås*, *kastrull*, *balett*, *ridå*, *pjäs*, *journalist*, *roman*, *modern*.

1800-talet är det århundrade då engelskan börjar flöda in med industrialiseringens, resornas och sportens ordförråd: *jobb*, *strejk*, *bojkott*, *räls*, *lokomotiv*, *turist*, *sport*, *rekord*.

När de nordiska länderna under samma århundrade har avslutat sitt sista krig uppstår en stark ideell samhörighet som ger upphov till den skandinavistiska rörelsen, under seklets andra hälft följd av det så kallade moderna genombrottet inom litteraturen. Författare och konstnärer umgås flitigt över gränserna och lånar ord av varandra. Från danskan och

Ett par gamla nordiska lånord i engelskan är *window* 'fönster', på danska och norska *vindue*, av ett äldre nordiskt *vindauga*, *vindöga*, 'öppning i taket'.

Starboard, av *steer* och *board*, från det nordiska *styrbord*, den sida på ett skepp där styråran är fäst.

Ett par svenska ord i andra språk är *ombudsman* 'representant' och *smörgåsbord*, på engelska *smorgasbord* 'stort, blandat hors d'œuvre'

Björken, ett träd med indoeuropeiska rötter, heter på danska *birk*, norska *bjerk*, isländska *björk*, engelska *birch*, tyska *Birke*, nederländska *berk*, ryska *bereza*, polska *brzoza*, lettiska *bērzs*, litauiska *beržaz*, sanskrit *bhūrja*.

Missionären Ansgar kom till handelsplatsen Birka i Mälaren på 800-talet. Själva ön heter än i dag Björkö.

Rök är det enda ursprungligt svenska ordet på denna butiksmarkis.

Svenska språket att alltid varit öppet för lånord men har också haft förmågan att anpassa dem, som här: tobak, utensilier (och butiksmarkis).

Den heliga Birgitta skriver här ner en av sina uppenbarelser.

Denna flitigt författande, politiskt aktiva och vittberesta kvinna (död 1373 i Rom), grundade Vadstena kloster, som blev en text- och översättarverkstad av stor betydelse för det framväxande svenska skriftspråket.

Kungliga Biblioteket, Stockholm

norskan får vi under den här perioden *hänsyn, spydig, underfundig, förälskelse, rabalder*.

1900-talet är mer än något annat engelskans århundrade. Efter andra världskriget är engelskan i stort sett det enda långivande språket men är det desto mer. Invandrarnas språk har givit få nedslag i svenskan, även om *kebab, pizza* och *cous-cous* numera hör till den svenska vardagen.

RIKSSPRÅK OCH DIALEKTER

Det svenska riksspråket har utvecklats ur det språk som talades i Mälardalen och runt huvudstaden Stockholm. Där fanns förvaltningen och där fanns ett högreståndsspråk. Till stabiliseringen bidrog också den första bibelöversättningen 1541 (Gustav Vasas bibel), liksom den tämligen spridda läskunnigheten hos befolkningen – prästerskapet hade från 1600-talets slut skyldighet att se till att folk kunde viktiga bibelställen och Luthers katekes.

Under 1700-talet uppstod en bildad medelklass och med den början till dagens tidningsprosa. Nu skapades också ett svenskt vetenskapsspråk; Sveriges framgångar med företrädare som Carl von Linné och Anders Celsius skulle spridas även till folket.

Utvecklingen av ett riksspråk fortsätter under de följande århundradena med inflyttningen till städerna, pressens framväxt, den allmänna skolundervisningen (den obligatoriska folkskolan inrättades 1842 med svenska som ett eget ämne), en skönlitteratur för den bildade allmänheten (August Strindberg, Selma Lagerlöf m. fl.), folkhögskolorna och folkrörelserna (där generationer av politiker lärde sig att tala och skriva offentligt), skriftspråksnormen i Svenska Akademiens ordlista och så småningom etermedierna.

Riksspråket och de regionala riksspråken har i allt väsentligt samma ordförråd och ordböjning. Skillnaderna märks främst i uttal och intonation. Tydligast utmärker sig sydsvenskan och finlandssvenskan (som också har en rad avvikelser i ordförrådet), men även göteborgare, stockholmare, gotlänningar och norrlänningar brukar vara lätta att identifiera. Man hör ofta från vilken landsända en person kommer.

Ren dialekt talas allt mindre. De som i dag på sin hemort använder ett genuint och för utomstående ofta obegripligt lokalt mål brukar ta till en mer riksspråksanpassad variant när de möter folk från annat håll.

En speciell variant av svenska är den som uppstår i invandrardominerade områden. Sådan så kallad Rinkebysvenska (i Stockholm, Hovslättsvenska i Jönköping, Rosengårdssvenska i Malmö) är i första hand ett

Äldre vardagsord som kommit med invandrare är *tjej* 'flicka' och *jycke* 'hund' (från romani), *kola* 'dö' och *kul* 'roligt' (från finskan).

I invandrarområdenas svenska hör *guz* 'flicka' (från turkistan) och *jalla!* 'skynda på!' (från arabiskan) till de mer allmänt kända.

Carolina Rediviva, Uppsala

En vildman och en vildmaninna bär upp ätten Vasas emblem på försättsbladet till Gustav Vasas bibel, den svenska reformationsbibeln från 1541. Kyrkan knyts för lång tid framåt till kungamakten.

I århundraden var denna bibelöversättning svenska folkets gemensamma egendom. Den har haft omätlig betydelse för språknormeringen och för litteraturen, och den genljuder hos svenska författare än i dag.

föränderligt ungdomsspråk med inslag av flera olika invandrarpråk och med egen intonation, egna konstruktioner och översatta fraser.

Socialt betingade språkskillnader finns, men de är små i Sverige i jämförelse med många andra länder.

FINLANDSSVENSKAN

Svenskan i Finland är inte ett eget språk, men den har många drag som avviker från rikssvenskan. Liksom svenskan i Sverige har den också en rad olika dialekter. Svenska talas på Åland, som är helt svenskspråkigt, i södra Finlands kustområden och längre norrut i Österbotten.

Karaktéristiskt för svenskan i Finland är att den inte skiljer mellan accent 1 och accent 2. Rikssvenskar tycker att finlandssvenska låter "sjungande", medan finlandssvenskar säger detsamma om rikssvenskan. Vidare har finlandssvenskan ett drag som få rikssvenskar kan återge, nämligen kortstavighet i betonad stavelse: /'före/, där rikssvenskan säger /'fö:re/.

Finlandssvenskan har i allmänhet ett mer bokstavsnära uttal än rikssvenskan. Slutbokstäverna i *Helsingfors* uttalas av många som r och s var för sig och inte som ett sj-ljud, som i rikssvenskan. *Djup* och *djur* har bevarat d:et i uttalet, där rikssvenskan säger /ju:p/ och /ju:r/. U-ljudet låter också annorlunda.

Vissa ord som i dag är mer eller mindre föråldrade i rikssvenskan är levande i finlandssvenskan, som *pulpet* för *skolbänk* och *menföre* om dåligt väglag om vintern. Andra skillnader i ordförrådet beror på inflytande från finskan, som *skyddsväg* där rikssvenskan har *övergångsställe*.

Finlandssvenskan står under starkt tryck från finskan, både i fråga om ordlån och syntax, vilket är ett problem. Förutsättningen för att svenskan i Finland skall betraktas som ett fullvärdigt språk är att den går att använda även i Sverige.

Många finländska ortnamn har både en svensk och en finsk form: *Helsingfors/Helsinki*, *Åbo/Turku*, *Vasa/Vaasa*. När man använder svenska används de svenska namnformerna, även om den som talar har finska som modersmål.

SVENSKAN UNDER 1900-TALET

Både det talade och det skrivna språket har under det senaste århundradet kommit att präglas av utjämning. Det ökade läsandet har lett till att skriftspråket har påverkat talspråket, och genuina uttalsformer försvinner

Ortnamn i Finland	
<i>finsk form</i>	<i>svensk form</i>
Tampere	Tammerfors
Tammisaari	Ekenäs
Porvoo	Borgå
Oulu	Uleåborg
Pori	Björneborg
Savollinna	Nyslott

©Scampix, foto Claudio Bresciani

Strejk av det engelska strike, är ett av de många engelska lånord som kom med industrialismen på 1800-talet. Här håller en strejkande bussförare vakt mot eventuella strejkbrytare.

allt mer: *te* > *till*, *å* > *av*, *tappa* > *tappade*, *huse* > *huset*, *massäck* > *matsäck*, *körrgårn* > *kyrkogården*. Till denna utveckling bidrar också det vårdade talspråket i etermedierna.

Samtidigt har talspråket påverkat skriftspråket, som blivit allt ledigare med kortare meningar, enklare meningsbyggnad och vardagligare ordförråd. Den utvecklingen har letts både av skönlitteraturen och av medierna. Många ord som för ett halvt sekel sedan tillhörde de lägre stilarterna går i dag att använda i neutral, ledig prosa. Ord som *tjej* och *kille* är för den yngre generationen normalbeteckningar för pojke och flicka (medan de för de äldsta generationerna fortfarande är ren slang eller åtminstone starkt vardagliga).

Inte heller upprätthålls numera någon högre stilart med ålderdomligare ord och ordformer och komplicerad syntax. Med den nya officiella bibelöversättningen av år 2000 försvann till exempel den speciella bibelstilen. Nu framträder i stället originaltexternas egen karaktär.

Mycket arbete har lagts ner på att avbyråkratisera den offentliga förvaltningens språk i syftet att göra det tillgängligt för medborgarna. Det snåriga EU-språket uppfattas som ett hot mot den demokratiserade offentliga svenskan, och den svenske chefspråkvårdaren vid EU-kommissionen i Bryssel för en hård kamp för att översättningarna skall ske till god och begriplig svenska och inte präglas av källspråket (som oftast är franska eller engelska).

Engelskan är det främsta långivande språket, i Sverige som i många andra delar av världen. Särskilt inom näringsliv, datateknik och ungdomskultur har engelskan hög prestige, och mycket lånas in mer eller mindre osmält: *management*, *outsourcing*, *interface*, *e-mail*, *techno*, *wannabe*.

Det finns emellertid också ett ganska utbrett motstånd mot alltför mycket ren engelska. Språkvården arbetar här efter två linjer, nämligen att antingen ersätta lånorden: *joint venture*–*samföretag*, *airbag*–*krockkudde*, *e-mail*–*e-post*, *interface*–*gränssnitt*, eller anpassa dem: *ett chips*, *mejl*, *mejla*, *hackare*, *mobba*, *mobbning*.

Den stora nybildningen av ord sker, trots vad många svenskar tror, med inhemskt ordmaterial. Svenskan bildar gärna sammansättningar. Många ord har uppstått på svensk botten, som *föräldravandring*, *kretslopps-samhälle*, *avknoppning*, *båtluffa*, *svartbygge*, *mysig*.

Andra är skapade med inhemska medel fastän själva begreppet är lånat (så kallade översättningslån): *kärnkraft* 'nuclear power', *såppopera* 'soap opera', *frosta av* 'defrost', *skogsdöd* 'Waldsterben'.

HAR SVENSKA SPRÅKET EN SJÄL?

Kontrasten mellan svenskan och språken på kontinenten framträder tydligt i arbetet med översättningen av EU:s regelverk. Där franskt och tyskt myndighetsspråk excellerar i långa meningar och syntax med hög grad av över- och underordning, inskott och participkonstruktioner, så kallad periodisk stil, föredrar svenskan kortare meningar med enkla bisatser. Det går naturligtvis att uttrycka sig hur invecklat som helst på svenska, och det sker också, men det latinska inflytandet på den svenska juridiska stilen har alltid haft en motvikt i det nordiska arvet från de berättande landskapslagarna.

Somliga utländska språkbrukare finner denna svenska syntax alltför litet avancerad, i alla fall för argumenterande sammanhang, medan andra tvärtom uppskattar dess rakhet och enkelhet.

Det svenska ordbildningssystemet med sina rika möjligheter till sammansättning skapar långa och otympliga ord som kan ersätta hela satser eller fraser. Ord som *resursallokering*, *ståndpunktstagande*, *kvittblivningsproblematiken*, *känsloidentifikation* favoriseras i myndighets-språk och fackspråk.

Å andra sidan kan sammansättningar skapa nya begrepp med ett eget uttrycksvärde: *fulöl* 'bad beer', *kramgo* 'cuddly', *skåpsupa*, 'indulge in secret drinking', *strulputte*, 'messer-upper', *räknenisse*, 'bean-counter'. Stora delar av den svenska lyriken bärs upp av unika sammansättningar. Och ingen översättning torde riktigt återge tonen i något så vardagligt svenskt som *solvarma smultron med kylskåpskall fil*.

Sveær egho konung at taka ok sva vrækæ.
Svearna äga taga konung och likaså vræka
(avsätta). Ur Äldre Västgötalagen, 1280-
talet.

SPRÅKVÅRD I SVERIGE

Den svenska språkvården har en lång tradition, från de första bibelöversättarna till dagens skapare av svenska datatermer.

Språkvårdens uppgifter är och har varit att skapa stabilitet, att motverka krångelspråk och att ersätta eller anpassa lånord så att det blir god svenska av dem.

De båda enväldiga kungarna Karl XI och Karl XII tillhöll sina ämbetsmän att skriva en ren och begriplig svenska. Georg Stiernhielm, "den svenska skaldekonstens fader", ville se de många franska modeorden ersatta med rena nordiska, och han återupplivade till glädje för eftervärlden gamla nordiska ord som *alster, fräck, gladlynt, slöjd och tryta*.

Den raljante Olof von Dalin lade på 1700-talet grunden till det lediga journalistspråket och influerade sin elev den blivande Gustav III (som ändå mest talade franska) att arbeta för en renare svenska. Resultatet blev *Svenska Akademien* (1786), som står bakom det stora verket Svenska Akademiens ordbok och fortlöpande ger ut den normerande Svenska Akademiens ordlista. År 1999 publicerades Svenska Akademiens grammatik, som tillsammans med ordboken gör svenskan till ett av de bäst beskrivna språken i världen.

Vården av allmänspråket has om hand av *Svenska språknämnden* (som har myndighetsstatus). Språknämnden ger ut skrivregler, ordböcker och handledningar samt bedriver en omfattande kostnadsfri rådgivning till allmänheten. Nämnden samarbetar också med sina systerorganisationer i de andra nordiska länderna, särskilt med svenska språkbyrån i Helsingfors som håller sin hand över svenskan i Finland.

Det tekniska terminologin sköts av *Terminologicalcentralen TNC*, som också svarar för stora termbankar med ord som används inom EU. Andra terminologiska organ är *Svenska datatermgruppen* och *Svenska läkarsällskapets kommitté för medicinsk språkvård*.

Myndigheternas krångelsvenska motarbetas av flera fast anställda *språkvårdare i regeringskansliet*. Sverige är här ett föregångsland. De svenska metoderna har spritt sig till flera andra länder och till EU-administrationen med kampanjer som "Fight the fog".

Sveriges Radio-TV och flera stora *dagstidningar* har egna språkvårdare som svarar för de språkliga riktlinjerna.

Alla dessa grupper av språkvårdare samarbetar med varandra, och enigheten mellan dem är i det närmaste total, både i synen på språkvårdens uppgifter och i enskilda språkfrågor.

HAR SVENSKAN EN FRAMTID?

I dag talar de nordiska språkvårdsorganen med oro om något man kallar domänförlust, det vill säga att ett språk förlorar terräng till ett annat.

Det andra språket är förstas engelskan, och domänerna som är i fara är i första hand vetenskapsspråket och en del andra fackspråk.

Åtskilliga företag med bolag i andra länder har i dag engelska som koncernspråk. En stor del av dagens vetenskapliga avhandlingar skrivs i dag på engelska. Även delar av universitetens undervisning sker på engelska, som ett led i globaliseringen.

Det är emellertid allvarligt om de som leder samhällsutvecklingen inte kan delta i det offentliga samtalet på sitt eget modersmål därför att de saknar svenska ord. Det är en fara för svenska språket, som då inte räcker till för tillvarons alla sidor, och det är en fara för demokratin.

En parlamentariskt tillsatt kommitté lade i april 2002 fram ett förslag om att svenska språkets ställning skall säkras genom en lag som slår fast att svenska är huvudspråket i Sverige och landets officiella språk i internationella sammanhang. Avhandlingar skall enligt förslaget förseas med en sammanfattning på svenska där de grundläggande termerna och begreppen finns med, översatta. Ämnesundervisningen i den svenska skolan skall ske på svenska, så att eleverna behärskar ämnena på svenska. Bruksanvisningar, skyddsföreskrifter, fackliga avtal, patentbeskrivningar och andra dokument med rättslig verkan i Sverige måste finnas på svenska. Myndigheterna åläggs att använda ett korrekt och välfungerande språk. I lagförslaget sägs också att alla skall ha rätt till språk: svenska, modersmål och främmande språk.

Men vare sig man fruktar eller hoppas på att engelskan en dag skall ersätta svenskan får man nog vänta. De flesta svenskar har, all

©S:campix, foto Anders Wiklund

Världens mest mediebevakade dörrar öppnas av Svenska Akademiens ständige sekreterare Horace Engdahl.

När klockan slår ett i pendylen innanför får vi veta vem som fått årets Nobelpris i litteratur.

internationalisering till trots, sina rötter i ett samhälle som EU-ordförrådet inte kan täcka. De lever i en rik språklig tradition med berättelser och visor, skämt och talesätt. Även om ungdomen i dag späcker sitt tal med fraser och uttryck på engelska kommer de att använda svenskan som bas. Men man kan förstås fråga sig hur den svenskan ser ut om ett antal år.

SVENSKUNDERVISNING I UTLANDET

Svenskundervisning bedrivs vid cirka 200 universitet i 42 länder runt om i världen. Störst utbredning har den akademiska svenskundervisningen i Finland, USA, Tyskland, Ryssland, Polen och de baltiska länderna. Svenska ingår ofta som en del av examen i germanska språk, skandinavistik eller motsvarande. Antalet studerande på högskolenivå uppskattas till cirka 50 000 och antalet lärare till drygt 1 000. Undervisningen bedrivs till största del av icke-svenskar. Under senare år har svenskundervisningen i framför allt de baltiska länderna och nordvästra Ryssland ökat kraftigt.

TIO FÖRFATTARE SOM GENOM SITT SPRÅK TAGIT PLATS I SVENSKA FOLKETS HJÄRTA

Carl Mikael Bellman (1740–95). Levande 1700-talspoet. Alla svenskar kan sjunga något av honom.

August Strindberg (1849–1912). Språklig banbrytare på 1800-talet, fortfarande modern. "Min eld är den största i Sverige", sade han själv, och detsamma kan sägas om hans språkliga energi.

Hjalmar Söderberg (1869–1941). Sekelskiftesförfattare med klar och avskalad stil med en underton av vemod. Stilistiskt ideal för många, men oefterhärmlig.

Selma Lagerlöf (1845–1940). Ingen kan berätta som hon.

Evert Taube (1890–1976). Trubadur. Romantiker och realist. Har skapat sommaren i svenskarnas hjärta.

Harry Martinson (1904–1978). Ordskapare för både det karga enbusklandet och Aniaras rymdnatt.

Sara Lidman (1923–). Öppnade med *Tjärdalen* och *Hjortronlandet* människors öron för Västerbottendialekten. Fortsatte med Järnbaneepoet.

Tove Jansson (1914–2001), finlandssvensk, skapare av Muminvärlden i ord och bild. Har fått rikssvenskar att bli förälskade i finlandssvenskt uttal och finlandssvenska ord som "råddig".

Ulf Lundell (1949–). Författare och rockpoet som satt ord på tillvaron för en hel generation.

Astrid Lindgren (1907–2002). Språklig påhittighet och egen talspråklig berättartone. Roligast och sorgligast.

Författaren, **Catharina Grünbaum**, är språkvårdare i *Dagens Nyheter*, Sveriges ledande morgontidning. Bland hennes böcker märks *Strövtåg i språket*, 1996, *I sällskap med språket*, 2000 och *Språkbladet*, 2001.

Författaren är ensam ansvarig för åsikter som framförs i denna artikel.

Svenska institutet (SI) är en statlig myndighet med uppgift att sprida kunskap om Sverige i utlandet. Institutet ger ut en mängd publikationer om svensk kultur och det svenska samhället på ett flertal språk.

Detta faktablad ingår i SI:s informationsservice och får användas som referensmaterial under förutsättning att källan anges.

För vidare information, kontakta

Svenska institutet, Box 7434, 103 91 Stockholm. Tel: 08-453 78 00 Fax: 08-20 72 48
E-post: order@si.se Internet: www.si.se www.sweden.se

Besök även

Sweden Bookshop där det finns ett stort urval av informationsmaterial om Sverige, producerat både av SI och andra förlag och organisationer.